

بررسی میزان پویایی کتابخانه‌های مدارس دوره راهنمایی و متوسطه اصفهان

محمدعلی کلباسی^۱ و احمد شعبانی^۲

چکیده

کتابخانه‌های آموزشی، در پیشبرد برنامه‌های درسی، ایجاد و پرورش عادات مطالعه، پرکردن اوقات فراغت دانش‌آموزان، و اجرای برنامه‌های جنبی نقش عمده‌ای دارند. هدف این پژوهش بررسی وضعیت و میزان پویایی کتابخانه‌های آموزشی شهر اصفهان در مقاطع راهنمایی و متوسطه از جنبه‌های مختلف فضا، تجهیزات، مجموعه، سازماندهی، خدمات انسانی، فعالیت‌های جنبی، و میزان تحصیلات نیروهای انسانی است. جامعه آماری همه مدارس نواحی پنج‌گانه اداره کل آموزش و پرورش شهر اصفهان است که از طریق نمونه‌گیری طبقه‌ای تصادفی و براساس دو سطح راهنمایی و متوسطه، و دخترانه و پسرانه دولتی و غیرانتفاعی، ۱۵۰ کتابخانه آموزشی گزینش شد.

ابزار جمع‌آوری اطلاعات پرسشنامه و مصاحبه بود. یافته‌های تحقیق نشان داد که بیشتر مدارس کتابخانه دارند، اما از نظر مساحت و فضای تخصصی، مجموعه و کیفیت و تناسب موضوعی آن، منابع مالی، سازماندهی، و خدمات انسانی مشکلات متعددی دارند که در انتهای مقاله پیشنهادهایی برای اصلاح و بهبود وضعیت ارائه شده است.

کلیدواژه‌ها

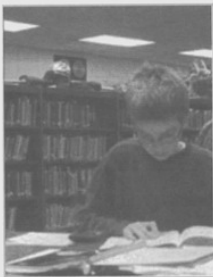
کتابخانه‌های آموزشی، اصفهان، مدارس راهنمایی، مدارس متوسطه، بررسی وضعیت

مقدمه

یکی از مهم‌ترین وظایف و اهداف آموزش و پرورش، آماده‌سازی دانش‌آموزان برای خودآموزی و حرکت به سوی نوعی یادگیری خودانگیز است. در جهان امروز، آموزش و پرورش ناین بنابر آن دارد

۱. کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی و مدرس دانشگاه پیام‌نور. Mohammadalikalbasi@yahoo.com

۲. عضو هیئت علمی دانشگاه اصفهان. Shabani@yahoo.com

روزآمد نیست، کتابخانه‌ها فاقد بودجه مستقل هستند و گزینش منابع و کتاب مفهومی ندارد. وی پیشنهاد می‌کند که کتابخانه‌های دبیرستانی باید دارای آیین‌نامه مستقل، خط مشی فراهم‌آوری مدون، و فعالیت‌های جنبی برای ارتقاء کیفی شوند (۱۸).

علی سلوکی در ۱۳۷۵ به ارزیابی امکانات و خدمات اطلاع‌رسانی آموزشگاه‌های مجری نظام جدید آموزش متوسطه شهر تهران در سه شاخه نظری، فنی و حرفه‌ای، و کار و دانش در سال تحصیلی ۱۳۷۴-۱۳۷۳ مبادرت کرد. پژوهشگر ضمن بررسی وضعیت ۱۱۰ آموزشگاه متوسطه مجری نظام جدید به این دیدگاه کلی دست یافت که متولیان آموزش و پرورش باید با درک موقعیت کنونی اطلاع‌رسانی در آموزشگاه‌های نظام جدید برای برنامه‌ریزی اصولی به منظور تقویت کتابخانه‌های آنان در زمینه‌های نیروی انسانی متخصص، تجهیزات، و امکانات مورد لزوم اقدام نمایند (۸).

احمد شعبانی و مرتضی فاضل در ۱۳۸۱ در زمینه تجهیز و نحوه اداره کتابخانه‌های مدارس متوسطه شهرضا مطالعه‌ای انجام دادند و به این نتیجه دست یافتند که نحوه اداره کتابخانه، بر تشویق دانش‌آموزان به مطالعه غیردرسی و رویکرد به کتابخانه‌های مدارس در حیطه متوسط تأثیر گذار است و تجهیزات کتابخانه در گرایش دانش‌آموز به این

که روحیه هدف‌گرایی، جستجو پژوهی، و تجزیه و تحلیل را پرورش دهد و دانش‌آموز قادر باشد روابط علی و معلولی میان عناصر مختلف را بیابد و پس از کشف روابط به نتیجه‌گیری بپردازد.

کتابخانه آموزشگاهی در نظام آموزشی مبتنی بر خودآموزی دانش‌آموزان، در نیمی از فعالیت‌های آموزش سهیم است. فعالیت کتابخانه آموزشگاهی موفق چنان با دیگر فعالیت‌ها آمیخته می‌شود که از آن به منزله مرکز منابع آموزشی یا مرکز مواد آموزشی یاد می‌شود.

ایجاد و گسترش عادت مطالعه نیز از اهداف کتابخانه‌های آموزشگاهی است. کتابخانه‌های آموزشگاهی وظیفه دارند تا در هر یک از زمینه‌های موضوعی دست‌کم چند عنوان کتاب تهیه کنند. در انتخاب مجموعه معمولاً به نیاز و موقعیت اجتماعی دانش‌آموزان توجه می‌شود.

علاوه بر آشناسازی دانش‌آموز با هنر کتاب خواندن باید هنر کتاب نخواندن نیز آموزش داده شود تا از شروع نامناسب و سرخوردگی ناشی از آن جلوگیری شود (۶: ۲۶).

هدف

محلی در مدرسه که دارای مجموعه‌ای از کتاب‌های تنظیم شده برای استفاده شاگردان و معلمان که به وسیله کتابدار - معلم اداره می‌شود، کتابخانه آموزشگاهی نامیده می‌شود (۷: ۷). ذیل کتابخانه‌های آموزشگاهی، در این پژوهش تلاش شده است با توجه به واقعیت‌های موجود، وضعیت کنونی کتابخانه‌ها بررسی شود و درباره پویایی آنها در زمینه مجموعه‌سازی، سازماندهی مواد کتابخانه، خدمات انسانی، فضا و دیدگاه‌های مسئولان اداره کل آموزش و پرورش استان اصفهان تحقیق گردد.

پیشینه پژوهش

حمید فصیحی در ۱۳۷۲ ضمن بررسی و ارزیابی وضع کتابخانه‌های دبیرستانی شهر اصفهان در اوایل دهه ۷۰، سعی نمود به این مسئله پاسخ گوید که اندازه و معیارهای لازم برای کتابخانه‌های دبیرستانی تا چه حدودی در شهر اصفهان رعایت شده است. در طول پژوهش، محقق به این مطلب دست یافت که درصد کتاب‌های علمی و کتاب‌های مرجع بسیار کم است، مجموعه کتابخانه‌ها

کتابخانه‌ها در حد زیادی تأثیر دارد (۹: ۲۷ - ۵۶). کولودزسکا در ۱۹۹۶ با توجه به ساختار نظام آموزش و پرورش لهستان به بررسی نگاه دانش آموزان به کتابخوانی و استفاده از کتابخانه پرداخته است. پژوهشگر به این نتیجه دست یافت که دانش آموزان بیشتر به یادگیری از

**از مهم‌ترین وظایف و اهداف آموزش و پرورش
آشناسازی دانش آموزان برای خودآموزی و حرکت
به سوی نوعی یادگیری خودانگیزه است.**

فناوری‌های جدید (رایانه، تلویزیون، ...) تعامل دارند و کمتر به مادهٔ مکتوب علاقه نشان می‌دهند. براساس پژوهش موجود در ۱۹۹۰ میلادی تلویزیون از گسترهٔ وسیعی نسبت به کتاب و روزنامه در میان دانش آموزان این کشور برخوردار بوده است (۱۲: ۲۷۸ - ۲۸۶).

مینگ در تحقیقی که در ۱۹۹۶ انجام داد به این باور دست یافت که کتابداری در میان کودکان و نوجوانان چین در سال‌های بعد از ۱۹۸۱ به نحو محسوسی پیشرفت کرده، لیکن هنوز کمبود راهنمایی مطالعه برای خوانندگان نوجوان احساس می‌شود. دلایل این مطلب، غفلت مدارس از ایجاد توانایی آموزشی میان کودکان و نوجوانان، گرایش ناشران به اندیشهٔ تجارت کتاب، و عدم توفیق کتابخانه‌های مدارس در دستیابی به راهنمایی مطالعه‌ای برای دانش آموزان تلقی شده است (۱۳: ۱۶۳ - ۱۶۹). آنتونی نیلک در ۱۹۹۹ به نقش کتابداران آموزشی در فراهم‌آوری شرایط برای رشد و ابداع فردی در کتابخانه‌های مدارس اشاره کرده و بر این باور است که گسترش مهارت‌ها، صلاحیت‌های مرتبط با مدیریت، بازاریابی و ارزشیابی در توسعهٔ کتابخانه‌های آموزشی مؤثر است. وی توان ابداعی کتابدار آموزشی را با کار جدی در مدارس قرین دانسته و کتابدار را به منزلهٔ یکی از کارکنان آموزشی تلقی می‌نماید (۳: ۲۶۸ - ۲۷۴).

سؤال‌های پژوهش

۱. فضا و امکانات تخصیص یافته به کتابخانه‌های تحت بررسی به چه میزان است؟
۲. تجهیزات و امکانات کتابخانه‌های مورد پژوهش چیست؟

۳. تعداد کتاب‌ها و نشریات موجود در کتابخانه‌های آموزشی چگونه است و منابع مالی چه وضعیتی دارند؟
۴. تنوع موضوعی کتاب‌های کتابخانه در ارتباط با نیازها و علایق دانش آموزان چه وضعیتی دارد؟
۵. نظام رده‌بندی موجود در کتابخانه‌های آموزشی چگونه است؟

۶. کتابخانه‌های مورد پژوهش چگونه عضو می‌پذیرند؟
۷. وقت استفاده از کتابخانه و منابع آن و نظام امانت‌دهی کتابخانه‌های آموزشی چگونه است؟
۸. آیا کتابخانه‌ها، دانش آموزان را در جریان تحقیق راهنمایی می‌کنند؟
۹. فعالیت‌های جنسی کتابخانه‌های مورد پژوهش چه نوع فعالیت‌هایی است؟
۱۰. میزان تحصیلات و بازآموزی نیروهای انسانی کتابخانه‌ها چه وضعیتی دارد؟
۱۱. از نظر گرایش مسئولان کتابخانه‌ها، مشکلات مجموعه کتابخانه‌های تحت بررسی چیست؟
۱۲. دانش آموزان برای مطالعه به چه موضوعاتی گرایش دارند؟
۱۳. واحدهای کتاب "ادارهٔ آموزش و پرورش چه نگرش و برنامه‌هایی برای کتابخانه‌های آموزشی دارند؟

روش تحقیق

در این پژوهش از روش پیمایشی با رویکرد توصیفی استفاده شده است. در روش پیمایشی برای سنجش روابط متقابل متغیرهایی که به طور طبیعی بروز می‌کنند و چگونگی توزیع و حدوث نسبی آنها، داده‌هایی از کل یا بخشی از جامعه تحقیق گردآوری می‌شود. امتیاز اصلی پژوهش پیمایشی این است که اگر درست اجرا شود، می‌توان نتایج را از یک گروه کوچک به گروه بزرگتر تعمیم داد در صورتی که این زیرگروه برگرفته از آن گروه باشد (۲: ۹۵ و ۹۵).

ابزار اندازه‌گیری

ابزارهای اندازه‌گیری پژوهش از این قرارند:

- الف. پرسشنامهٔ مسئول کتابخانه
بعد از مطالعه اولیه در زمینه کتابخانه‌های آموزشی و تحقیقات موجود به زبان فارسی، با استفاده از نظرات

کارشناسان، پرسشنامه مربوط تهیه شد. انتخاب سؤالات پرسشنامه براساس اهداف سؤالات پژوهش بود. بعد از انجام مرحله کارشناسی پرسشنامه، برای سنجش اعتبار آن از روش بازآزمایی (اجرای دوباره) استفاده شد. بدین منظور ابتدا به صورت تصادفی ده پرسشنامه میان مسئولان کتابخانه توزیع و پس از پانزده روز دوباره میان همان افراد توزیع شد و نتایج دو پرسشنامه با یکدیگر مقایسه گردید و اختلاف محسوس میان دو مرحله مشاهده نشد.

ب. پرسشنامه دانش آموزان

علاوه بر پرسشنامه مسئولان کتابخانه‌ها، پرسشنامه‌ای ویژه دانش آموزان برای آگاهی از نظرات گرایش‌های مطالعاتی آنها تهیه شد. پاسخ دانش آموزان اولویت‌های مطالعاتی آنها را معلوم می‌سازد. راهنمای‌های لازم برای پاسخگویی به دانش آموزان ارائه شد.

ج. چک لیست

چک لیستی نیز تهیه شد تا هنگام بازدید پژوهشگر از کتابخانه تکمیل گردد. این چک لیست براساس پرسشنامه مسئول کتابخانه تنظیم شده بود اما پژوهشگر برآورد خود را از کتابخانه در آن درج می‌کند.

د. مصاحبه

پژوهشگر مصاحبه‌هایی نیز با مسئولان امور کتابخانه‌های آموزش و پرورش برای آشنایی با دیدگاه‌های آنان درباره مسائل و مشکلات کتابخانه‌های آموزشگاهی انجام داد.

جامعه آماری و روش نمونه‌گیری

جامعه آماری این پژوهش مدارس راهنمایی و متوسطه نظری نواحی پنج‌گانه اصفهان است. براساس آمار اداره کل آموزش و پرورش استان اصفهان، در سال ۱۳۷۹ حدود ۵۳۵ مدرسه راهنمایی فعال بودند که از این تعداد، ۱۱۲ مدرسه غیرانتفاعی ست. در مقطع متوسطه نظری ۲۲۲ دبیرستان فعالیت دارند که مدارس غیرانتفاعی آن ۵۳ دبیرستان است.

از این تعداد ۱۵۰ مدرسه براساس فرمول کوکران به صورت طبقه‌ای تصادفی برای نمونه‌نخاب شدند. مسئولان واحد کتاب نواحی پنج‌گانه آموزش و پرورش نیز براساس

سؤال شماره ۱۳ این تحقیق مشمول پژوهش بودند. از ۳۶۰ دانش‌آموز نیز براساس متغیر جنسیت و پایه تحصیلی، در مورد کتابخانه و مطالعه نظرخواهی شد. انتخاب تعداد نمونه از هر ناحیه و اینکه چه تعداد از هر دوره تحصیلی انتخاب گردد، براساس تعداد مدارس و دانش‌آموزان هر دوره است.

شیوه اجرا و مراحل انجام پژوهش

بعد از تعیین حجم و نمونه لازم از هر ناحیه آموزش و پرورش شهر اصفهان، پرسشنامه با مراجعه مستقیم در اختیار کتابخانه‌های منتخب قرار گرفت. پس از تکمیل پرسشنامه توسط کتابداران با مسئولان کتابخانه‌ها، پرسشنامه‌ها جمع‌آوری شد و براساس اهداف پژوهش مقایسه و تجزیه و تحلیل گردید. براساس یافته‌ها و اطلاعات موجود، سطوح متغیرها اندازه‌گیری شد و نتایج به دست آمده پاسخ سؤال‌های ۱ تا ۱۲ پژوهش را فراهم ساخت.

شیوه تحلیل داده‌ها

داده‌ها در دو سطح آمار توصیفی و آمار استنباطی تجزیه و تحلیل شدند. در سطح آمار توصیفی با استفاده از شاخص‌های آماري نظیر فراوانی، درصد، میانگین و انحراف معیار داده‌ها تجزیه و تحلیل شدند. در سطح آمار استنباطی در مواردی که متغیرها به صورت کیفی (اسمی) بود، برای بررسی رابطه میان دو متغیر از آزمون مجذور کای (X^2) استفاده شد. و در مواردی که آزمون مجذور کای معنادار بود، برای بررسی شدت رابطه میان دو متغیر از ضریب فی و کرامر، و نیز برای مقایسه متغیرهایی که مقیاس آنها درصد مقیاس فاصله‌ای بود، از آزمون تی استفاده گردید.

یافته‌های پژوهش

سؤال ۱: فضا و امکانات تخصیص یافته به کتابخانه‌های تحت بررسی چگونه است؟

۱. نتایج پژوهش نشان داد که در دوره راهنمایی، ۵/۹۶ درصد از مدارس پسرانه و دخترانه و در دوره متوسطه ۱۰۰ درصد از مدارس پسرانه و دخترانه کتابخانه دارند. بر مبنای یافته‌های تحقیق مسئولان مدارس دوره راهنمایی

برای جریان این کمبود باید تلاش بیشتری بکنند.

۲. براساس جدول ۱، درصد محل کتابخانه در مدارس پسرانه و دخترانه دوره راهنمایی به ترتیب از این قرار است: ۸۲/۱ درصد در اتاق مستقل، ۱۵/۴ درصد در راهرو، و ۲/۵ درصد در دفتر مدرسه واقع شده‌اند. در مدارس پسرانه و دخترانه دوره متوسطه در ۹۶/۷ درصد، کتابخانه در اتاق مستقل، و ۳/۳ درصد در راهرو مدارس قرار دارند.

سؤال ۲: تجهیزات و امکانات کتابخانه‌های مورد پژوهش چیست؟

بیشترین درصد تجهیزات و امکانات در مدارس پسرانه و دخترانه دوره راهنمایی شامل ۲۷/۸ درصد قفسه، ۲۶/۱ درصد میز، ۲۴/۴ درصد صندلی و دیگر تجهیزات چون ۸۵/۰ درصد برگه دان، ۱/۶ درصد رایانه، ۱/۶ درصد میکروفیلم، ۷/۵ درصد تلویزیون، و ۹/۷ درصد ضبط صوت است. در مدارس پسرانه و دخترانه دوره متوسطه بیشترین میزان تجهیزات و امکانات شامل ۲۴/۸ درصد

جدول ۱. توزیع فراوانی و درصد محل کتابخانه مدارس راهنمایی و متوسطه به تفکیک جنسیت

متوسطه		راهنمایی			مقطع تحصیلی		
جمع	اتاق مستقل	راهرو	دفتر مدرسه	جمع	اتاق مستقل	راهرو	دفتر مدرسه
۲۷	۲۵	۲	-	۴۳	۳۳	۸	۲
۱۰۰	۹۲/۶	۷/۴	-	۱۰۰	۷۶/۷	۱۸/۶	۴/۷
۳۵	۳۵	-	-	۳۵	۳۱	۴	-
۱۰۰	۱۰۰	-	-	۱۰۰	۸۸/۶	۱۱/۴	-
۶۲	۵۹	۲	-	۷۸	۶۴	۱۲	۲
۱۰۰	۹۶/۷	۳/۳	-	۱۰۰	۸۲/۱	۱۵/۴	۲/۵

صندلی، ۲۴/۴ درصد قفسه، ۲۶/۷ درصد میز، ۶/۹ درصد برگه دان، ۲/۳ درصد رایانه، ۰/۴ درصد میکروفیلم، ۶/۴ درصد تلویزیون، و ۷/۸ درصد ضبط صوت است که با مشاهده داده‌های مزبور، بیشترین تجهیزات و امکانات هر دوره شامل میز، قفسه و صندلی بوده است.

سؤال ۳: تعداد کتاب‌ها و نشریات موجود در کتابخانه‌های آموزشی چقدر است و منابع مالی آن چه وضعیتی دارد؟

۱. میانگین مجموعه کتابخانه در مدارس پسرانه و دخترانه دوره راهنمایی که شامل تعداد عناوین و مجلدات کتاب‌ها، نشریات، نوار، فیلم، و کره جغرافیایی می‌شود، با هم مقایسه شد؛ تفاوت معناداری مشاهده نشد و اختلاف محسوس میان این مدارس دیده نمی‌شود؛ اما در دوره

۳. مقایسه میانگین مساحت کتابخانه با توجه به تی مشاهده شده در مدارس پسرانه و دخترانه نشان می‌دهد که تفاوت معنادار نیست و تفاوت زیادی میان میانگین مساحت مدارس پسرانه و دخترانه دوره راهنمایی و متوسطه وجود ندارد.

۴. درصد محل استفاده از کتاب‌های کتابخانه در دوره راهنمایی (مدارس پسرانه و دخترانه) به ترتیب ۷۲/۹ درصد در منزل، ۱۷/۱ درصد در سالن مطالعه کتابخانه، و ۹/۹ درصد در کلاس درس است. دانش‌آموزان دوره متوسطه (مدارس پسرانه و دخترانه) به ترتیب ۵۳/۲ درصد، منزل؛ ۳۴/۵ درصد، سالن مطالعه کتابخانه؛ و ۱۲/۱ درصد کلاس درس را جایگاه مطالعه کتاب انتخاب کرده‌اند که در صورت افزایش سالن‌های مطالعه کتابخانه، دانش‌آموزان بیشتری جذب این محیط خواهند شد.

۱۲/۵ درصد، اداره کل آموزش و پرورش ۱۲/۵ درصد، و بودجه مستقل کتابخانه ۱۹/۲ درصد. در مدارس دخترانه و پسرانه دوره متوسطه بیشترین درصد به بودجه مدارس با ۵۵/۸۵ درصد تعلق دارد و بقیه منابع مالی به ترتیب با بودجه مستقل با ۲۰/۷۲ درصد، بودجه اداره کل آموزش و پرورش با ۱۵/۳۱ درصد، و انجمن اولیا و مربیان با ۸/۱۲ درصد تأمین می شود.

۵. میانگین تعداد کتاب‌هایی که با سن دانش آموزان تناسب ندارد در کتابخانه‌های مدارس دوره راهنمایی بیشتر از میانگین کتاب‌هایی است که در همین دوره با سن دانش آموزان مدارس دخترانه تطبیق نداشته است؛ و در دوره متوسطه اختلاف زیادی میان میانگین عدم تناسب کتاب‌ها با سن دانش آموزان میان مدارس پسرانه و دخترانه وجود ندارد.

۶. بررسی وضعیت کیفیت ظاهری و صحافی کتاب‌های کتابخانه‌های مدارس پسرانه دوره راهنمایی نشان می دهد

متوسطه در مدارس دخترانه، میانگین تعداد عناوین کتاب بیشتر از مدارس پسرانه؛ و در مدارس پسرانه میانگین تعداد نوارها بیشتر از مدارس دخترانه بود. در دیگر میانگین‌های مجموعه کتابخانه‌ها، اختلاف زیادی مشاهده نشد. نشریات ادواری در بیشتر مدارس مورد توجه نبود و بیشتر نشریات روزآمد موجود در مدارس، از نشریات آموزش و پرورش هستند.

۲. مقایسه میانگین تعداد لوح فشرده و مقایسه میانگین موارد غیر کتابی اضافه شده در سال تحصیلی ۱۳۸۰-۱۳۷۹ میان کتابخانه‌های مدارس دخترانه و پسرانه دوره راهنمایی و متوسطه معنادار نیست.

۳. جدول ۲ مقایسه میانگین تعداد کتاب‌های اضافه شده به مجموعه کتابخانه‌ها را نشان می دهد. در مدارس پسرانه و دخترانه دوره راهنمایی تفاوت چندانی موجود نیست و در دوره متوسطه این افزایش کمی در مدارس دخترانه بیشتر از مدارس پسرانه بوده است.

جدول ۲. مقایسه میانگین تعداد کتاب‌های اضافه شده به مجموعه کتابخانه‌های مدارس غیرانتفاعی پسرانه و

دخترانه در سال تحصیلی ۱۳۸۰-۱۳۷۹

جمع		پسرانه		دخترانه		جنسیت
میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	میانگین تعداد کتاب‌های افزوده شده در هر سال
۱۱۵/۴۶	۱۸۵/۱۱	۴۶/۹۰	۵۰/۰۰	۲۲۰/۸۰	۱۴۸/۲۰	

جدول ۳. مقایسه میانگین عدم تناسب تعداد کتاب‌های دوره راهنمایی و متوسطه با سن دانش آموزان به تفکیک

نوع مدرسه

P	t	پسرانه		دخترانه		جنسیت
		میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	دوره
۰/۱۲	۱/۵۲	۲۵۹/۱۸	۱۷۰/۹۲	۱۸۶/۷۲	۸۴/۰۲	راهنمایی
۰/۸۲	۰/۱۹	۱۳۳/۲۲	۱۲۰/۰۸	۲۰۹/۱۳	۱۱۲/۸۵	متوسطه

که ۲۲/۷ درصد در وضعیت ضعیف، ۴۵/۵ درصد متوسطه، و ۳۷/۸ درصد خوب بود. این وضعیت در کتابخانه‌های مدارس دخترانه دوره راهنمایی ۲۷/۶ درصد ضعیف،

بیشترین منابع مالی در کتابخانه‌های مدارس پسرانه و دخترانه دوره راهنمایی، به ترتیب از این قرارند: بودجه مدرسه ۵۵/۸ درصد، انجمن اولیا و مربیان

۴۵/۲ درصد متوسط، ۷/۱ درصد خوب گزارش شده است. در مجموع ۴۵/۳ درصد از کتاب‌های کتابخانه‌های مدارس پسرانه و دخترانه دوره راهنمایی در حد متوسطی است. در کتابخانه‌های مدارس پسرانه دوره متوسطه ۳۲/۱ درصد از کتاب‌ها از نظر وضع ظاهری در سطح ضعیف، ۴۶/۴ درصد در حد متوسط، ۲۱/۴ درصد در حد خوب؛ و در کتابخانه‌های مدارس دخترانه این دوره، ۶۵/۷ درصد در سطح ضعیف، ۲۵/۷ درصد در حد متوسط، ۸/۶ درصد خوب بوده است. در مجموع ۵۰/۸ درصد از کتاب‌های کتابخانه مدارس پسرانه و دخترانه مورد تحقیق، یعنی بیش از نیمی از آنها از نظر کیفیت ظاهری و صحافی در حد ضعیفی بوده‌اند.

۷. بررسی میزان درصد وجود دفتر ثبت در کتابخانه‌های مدارس دخترانه و پسرانه دوره راهنمایی، نشان داد که ۵۱/۲ درصد از این کتابخانه‌ها دفتر ثبت دارند، و در دوره متوسطه در مجموع ۴۴/۴ درصد از کتابخانه‌ها دارای دفتر ثبت هستند ولی تعداد معدودی از آنها به درستی تنظیم شده بودند.

سؤال ۴: تنوع موضوعی کتاب‌های کتابخانه در ارتباط با نیازها و علایق دانش آموزان چه وضعیتی دارد؟

میزان تنوع و تعادل موضوعی در کتابخانه‌های مدارس پسرانه و دخترانه دوره راهنمایی در مجموع ۸/۵ درصد کم، ۶۲/۲ درصد متوسط، و ۲۹/۳ درصد زیاد بوده است و در دوره متوسطه میزان تنوع موضوعی در مجموع کتابخانه‌های مدارس پسرانه و دخترانه ۳۰/۲ درصد کم، ۵۴ درصد متوسط، و ۱۵/۸ درصد زیاد بوده است. با دریافت داده‌ها آشکار می‌شود که میزان درصد همخوانی مجموعه کتابخانه با سن دانش آموزان مدارس پسرانه و دخترانه دوره راهنمایی در مجموع ۳۰/۲ درصد کم،

۶۰/۵ درصد متوسط، و ۹/۳ درصد زیاد گزارش شده است. در دوره متوسطه نیز در مجموع ۳۳/۳ درصد کم، ۵۷/۲ درصد متوسط، و ۹/۵ درصد زیاد بوده است که با توجه به داده‌ها بیشترین میزان همخوانی مجموعه کتاب‌های کتابخانه‌ها در حد متوسطی است. بیشترین حجم موضوعی در کتابخانه‌ها، مربوط به موضوع دین است.

سؤال ۵: نظام رده‌بندی موجود در کتابخانه‌های آموزشی چیست؟

۹۰/۵ درصد از کتابخانه‌های مدارس پسرانه و دخترانه دوره راهنمایی، کتاب‌های خود را رده‌بندی موضوعی کرده‌اند و ۴/۱ درصد بر اساس حروف الفبا، ۲/۷ درصد برحسب قطع کتاب، ۲/۷ درصد دیگر از روش رده‌بندی دهدهی دیویی استفاده کرده‌اند. در دوره متوسطه، ۸۱/۴ درصد رده‌بندی موضوعی، ۵/۱ درصد بر اساس حروف الفبا، ۱۳/۵ درصد بر مبنای رده‌بندی دهدهی کتاب‌های خود را رده‌بندی کرده‌اند. با مقایسه داده‌ها مشاهده می‌شود که رده‌بندی موضوعی در بیشتر کتابخانه‌های مدارس به کار می‌رود اما از طبقه‌بندی‌های مورد قبول علم کتابداری مانند رده‌بندی دهدهی دیویی کمتر استفاده می‌شود.

سؤال ۶: کتابخانه‌های مورد پژوهش چگونه عضو می‌پذیرند؟

مقایسه میانگین تعداد اعضای کتابخانه نشان داد که دانش آموزان مدارس دخترانه دوره‌های راهنمایی و متوسطه بیشتر از دانش آموزان مدارس پسرانه دیگر دوره‌ها مایل به عضویت در کتابخانه هستند (جدول ۴).

سؤال ۷: وقت استفاده از کتابخانه و منابع آن و نظام امانت‌دهی کتابخانه‌های آموزشی چگونه است؟

جدول ۴. مقایسه میانگین تعداد اعضای کتابخانه در دوره راهنمایی و متوسطه به تفکیک نوع مدرسه

P	t	پسرانه		دخترانه		جنسیت دوره
		میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	
۰/۰۹	۱/۶۶	۱۴۸/۸۰	۱۳۴/۳۶	۱۱۴/۴۳	۱۹۳/۶۱	راهنمایی
۰/۰	۳/۶۱	۷۸/۲۳	۱۳۵/۸۲	۱۳۰/۱۳	۲۳۶/۹۷	متوسطه

۱. زمان استفاده از کتابخانه در مدارس پسرانه و دخترانه دوره راهنمایی در مجموع ۳۶/۱۴ درصد زنگ تفریح، ۱۹/۸۷ درصد همزور، ۱۸/۶۸ درصد در ساعات پرورشی، ۱۵/۶۷ درصد از شیوه هر کلاس در روز خاص خود، ۹/۴۴ درصد در ساعت ورزش است. در دوره متوسطه دانش آموزان مدارس پسرانه و دخترانه در مجموع ۴۲/۵ درصد همه روز، ۳۰/۸۵ درصد زنگ تفریح، ۲/۷۶ درصد ساعت درس پرورشی، ۷/۴۵ درصد از شیوه هر کلاس در روز خاص خود، و ۶/۳۸ درصد در ساعت ورزش از کتابخانه استفاده می کنند. همچنین بیشتر کتابخانه های دوره های راهنمایی و متوسطه همه روز، خدمات خود را به دانش آموزان ارائه می دهند.

۲. ۹۷/۷ درصد از مجموع کتابخانه های مدارس پسرانه و دخترانه دوره راهنمایی در روزهای تعطیل فعالیت ندارند

روز تفاوت زیادی نداشته اند، اما تعداد کتاب های امانت داده شده در طول هفته در مدارس دخترانه این دوره بیشتر از مدارس پسرانه بوده است.

۴. بیشترین نظام امانت به کار برده شده در کتابخانه های مدارس پسرانه و دخترانه دوره راهنمایی به ترتیب از این قرار است: ۵۰ درصد نظام باز، ۴۸/۸ درصد نظام بسته، و ۱/۲ درصد از هر دو نظام استفاده می کنند (جدول ۵). در مدارس پسرانه و دخترانه دوره متوسطه ۵۰/۸ درصد از نظام بسته، ۴۵/۹ درصد از نظام باز، ۳/۳ درصد از هر دو نظام استفاده می کنند. مدارس دخترانه به طور محسوس بیش از مدارس پسرانه از نظام باز استفاده می کنند. در نظام باز دانش آموزان اجازه ورود به مخزن کتابخانه را دارند که این امر بیانگر رابطه بیشتر دانش آموزان دختر با کتابخانه و علاقه مندی بیشتر آنان به حفظ کتاب است.

جدول ۵: توزیع فراوانی و درصد استفاده از نظام های امانت کتابخانه های دوره راهنمایی و متوسطه به تفکیک

نوع مدرسه

دوره	راهنمایی			متوسطه		
	هر دو سیستم	سیستم بسته	سیستم باز	جمع	سیستم بسته	سیستم باز
پسرانه	-	۲۶	۱۶	۴۲	۱۹	۵
درصد	-	۶۱٫۹	۳۸٫۱	۱۰۰	۷۳٫۱	۱۹٫۲
دخترانه	۱	۱۴	۲۵	۴۰	-	۲۳
درصد	۲٫۵	۳۵٫۰	۶۲٫۵	۱۰۰	-	۵۷٫۷
جمع	۱	۴۰	۴۱	۸۲	۳۱	۲۸
درصد	۱٫۲	۴۸٫۸	۵۰٫۰	۱۰۰	۳۷٫۳	۳۵٫۹

در دوره متوسطه ۹۵/۲ درصد از کتابخانه های مدارس، هیچ گونه خدماتی در روز تعطیلی مدرسه ارائه نمی دهند. ۳. مقایسه میانگین زمان استفاده از کتابخانه در مدارس پسرانه و دخترانه دوره راهنمایی نشان داد که تعداد کتاب های امانت داده شده در مدارس دخترانه در طول روز بیشتر از مدارس پسرانه بوده و تعداد کتاب های امانت داده شده در طول هفته و ماه تفاوت چندانی با مدارس پسرانه نداشته است. در دوره متوسطه، میان مدارس پسرانه و دخترانه، تعداد کتاب های امانت داده شده در طول ماه و

۹۱/۵٫۵ درصد از کتابخانه های مدارس پسرانه و دخترانه دوره راهنمایی برگه دان ندارند و ۶۷/۲ درصد از مدارس دوره متوسطه فاقد برگه دان هستند. داده ها نشان می دهد که مسئولان کتابخانه ها از روش های نوین در کتابخانه استفاده نمی کنند و همچنان روش های قدیمی را به کار می برند. ۶. ۶۱/۲۳ درصد از اعضای کتابخانه های مدارس پسرانه و دخترانه دوره راهنمایی از "فهرست دیواری" برای انتخاب کتاب مورد نظر خود استفاده کرده اند. ۲۸/۵۷ درصد از قفسه باز، و ۱۰/۲۰ درصد از "فهرست پرورشی" استفاده

می‌کنند. ۴۰/۲۹ درصد از کتابخانه‌های مدارس پسرانه و دخترانه دوره متوسطه از فهرست دیواری، ۳۷/۳۲ درصد از قفسه باز، و ۲۲/۳۹ درصد از فهرست پرونده‌ای استفاده می‌کنند.

سؤال ۸: آیا کتابخانه‌ها، دانش‌آموزان را در جریان تحقیق راهنمایی می‌کنند؟

۸۶/۷ درصد از مسئولان کتابخانه‌های مدارس پسرانه و ۹۲/۹ درصد از مسئولان کتابخانه‌های مدارس دخترانه اعلام کردند که دانش‌آموزان را در پژوهش‌های کلاسی راهنمایی می‌کنند. در دوره متوسطه نیز ۸۵/۷ درصد از

ایجاد یک مرکز واحد برای هماهنگی فعالیت کتابخانه‌های مدارس و تجهیز آنها که متشکل از کارشناسان و نماینده کتابداران باشد، در رفع مشکلات بسیار مؤثر خواهد بود.

دانش‌آموزان مدارس پسرانه و ۹۷/۱ درصد از دانش‌آموزان مدارس دخترانه، در پژوهش‌های کلاسی خود راهنمایی می‌شوند.

سؤال ۹: فعالیت‌های جنبی کتابخانه‌های مورد پژوهش چه نوع فعالیت‌هایی است؟

در دوره راهنمایی، ۷۷/۷۷ درصد از کتابخانه‌های مدارس پسرانه به برنامه‌های کتابخوانی و ۲۲/۲۳ درصد نیز به برپایی نمایشگاه می‌پردازند. در مدارس دخترانه، ۳۵/۱۴ درصد به برگزاری برنامه‌های کتابخوانی و ۶۴/۸۶ درصد به برپایی نمایشگاه پرداخته‌اند. در دوره متوسطه ۴۲/۳۰ درصد از مدارس پسرانه به برنامه‌های کتابخوانی و ۵۷/۷۰ درصد به برپایی نمایشگاه و در مدارس دخترانه ۳۴/۲۸ درصد به برنامه‌های کتابخوانی و ۶۵/۷۲ درصد به برپایی نمایشگاه رغبت دارند.

سؤال ۱۰: میزان تحصیلات و بازآموزی نیروی انسانی کتابخانه‌ها چه وضعیتی دارد؟

۱. بیشترین درصد مسئولان ادارکنندگان کتابخانه در مدارس پسرانه و دخترانه دوره راهنمایی به ترتیب، ۴۱/۴ درصد

مریی پرورشی، ۳۶/۸ درصد کتابدار، ۱۳/۸ درصد دانش‌آموز، ۶/۹ درصد معاون مدرسه، و ۱/۱ درصد معلم بوده‌اند. در مدارس پسرانه و دخترانه دوره متوسطه در مجموع ۶۹/۸ درصد از مسئولان کتابخانه کتابدار، ۱۵/۹ درصد مریی پرورشی، ۹/۵ درصد دانش‌آموز، ۳/۲ درصد معاون مدرسه، و ۱/۶ درصد معلم بودند.

۲. درصد تحصیلات مسئولان کتابخانه‌های مدارس

دوره راهنمایی به ترتیب از این قرار است:

۳۴/۵ درصد کاردان، ۳۱ درصد کارشناس، ۲۴/۷ درصد دبیر، ۹/۹ درصد زیر دبیر. در مدارس دوره متوسطه نیز ۳۰/۱ درصد از مسئولان کتابخانه کارشناس، ۲۷ درصد کاردان، ۲۷ درصد دبیر، ۱۱/۱ درصد زیر دبیر، ۴/۸ درصد کارشناس ارشد بوده است.

۳. کتابداران مدارس راهنمایی که دوره کتابداری را گذرانده‌اند، ۲۶/۸ درصد در مدارس پسرانه و ۴۰ درصد در مدارس دخترانه هستند. در دوره متوسطه در مدارس پسرانه، ۴۶/۴ درصد و در مدارس دخترانه ۵۱/۵ درصد این دوره را طی کرده‌اند.

سؤال ۱۱: از نظر مسئولان کتابخانه‌ها، مشکلات مجموعه کتابخانه‌های تحت بررسی چیست؟

۴۲/۲۷ درصد کتابداران مدارس پسرانه و دخترانه دوره راهنمایی، پایین بودن کیفیت مجموعه کتابخانه و ۵۷/۷۳ درصد کمبود مجموعه کتابخانه را مهم‌ترین مشکل مجموعه کتابخانه می‌دانند. در دوره متوسطه ۵۰/۸۰ درصد از کتابداران مدارس پسرانه و دخترانه کمبود مجموعه کتابخانه و ۴۹/۲۰ درصد پایین بودن کیفیت مجموعه کتابخانه را از مشکلات اصلی کتابخانه مدرسه مطرح کرده‌اند.

سؤال ۱۲: دانش‌آموزان برای مطالعه به چه موضوعاتی گرایش دارند؟

۱. اعضای کتابخانه در مدارس پسرانه دوره راهنمایی نخستین اولویت مطالعه را به کتاب‌های علمی اختصاص داده‌اند و در مدارس دخترانه، کتاب‌های هنری نخستین اولویت، برشمرده شده است. دوره متوسطه مدارس پسرانه و دخترانه اولویت اول را به کتاب‌های علمی داده‌اند.
۲. اعضای کتابخانه مدارس پسرانه دوره راهنمایی نسبت

به اعضای کتابخانه‌های مدارس دخترانه، بیشتر بر کتاب‌های مرجع، فلسفه و روانشناسی، علوم اجتماعی، علمی، تاریخ و جغرافیا، و ادبیات تأکید داشتند و در دوره متوسطه نیز بیشترین علاقه اعضای کتابخانه مدارس پسرانه به کتاب‌های علمی بوده است.

سؤال ۱۳: "واحد‌های کتاب" اداره آموزش و پرورش چه نگرش و برنامه‌هایی برای کتابخانه‌های آموزشی دارند؟

بر اساس مصاحبه‌های انجام شده، ۴۷ درصد از مدارس استان اصفهان فاقد کتابخانه هستند. ۳۴۴۸ مدرسه کتابخانه دارند و بیشتر کتابخانه‌ها اتاق مستقلی را در اختیار دارند. البته تعداد کتابخانه‌های واقع در راهرو و ۹۰۸ مورد قابل توجه است. تعداد کسانی که با تخصص کتابداری در این کتابخانه‌ها مشغول به فعالیت هستند، انگشت‌شمار است و ردیف استخدامی برای استخدام کتابدار حذف شده است. در عین حال جاذبه‌های شغلی این پست در مقابل دیگر پست‌ها ناچیز است. مجموعه‌سازی کتابخانه‌ها و اهدای کتاب به مدارس منظم نیست و سلیقه‌ای عمل می‌شود و سازماندهی اصولی در مجموعه کتابخانه انجام نشده است. "واحد کتاب" اداره کل آموزش و پرورش در سال‌های اخیر دو دوره ضمن خدمت برای کتابداران برگزار کرده و کوشش‌هایی برای حل مسائل کتابداران انجام شده است. اما رسیدگی به امور کتابخانه‌های آموزشی و کتابداران، فعالیت بیشتری را طلب می‌کند.

پیشنهادها

۱. به نظر می‌رسد مسئولان آموزش و پرورش باید توجه بیشتری نسبت به اهمیت کتابخانه‌های مدارس با توجه به آموزش و پرورش بپویا و دانش آموز محور داشته باشند.
۲. پیشنهاد می‌شود محل مناسبی در مدارس به کتابخانه اختصاص داده شود، و در ساخت مدارس نظر کتابداران متخصص نیز رعایت شود.
۳. ایجاد یک مرکز واحد برای هماهنگی فعالیت کتابخانه‌های مدارس و تجهیز آنها پیشنهاد می‌شود. این مرکز می‌تواند شامل کارشناسان و نماینده کتابداران باشد.
۴. مجموعه‌سازی کتابخانه‌های مدارس احتیاج به اصلاح دارد. در این خصوص ضروری است نیازها و علائق

دانش آموزان در نظر گرفته شود و از اعمال سلیقه و نظرات غیر تخصصی اجتناب شود.

۵. از آنجاکه نیروی انسانی اهمیت بسیاری دارد، پیشنهاد می‌شود از کتابداران آموزش دیده و علاقه‌مند استفاده شود و برای متصدیان کتابخانه دوره‌های ضمن خدمت برگزار شود تا توانایی حرفه‌ای آنها بیشتر شود.

۶. برنامه‌ریزی‌های مناسب برای اجرای برنامه‌های جذاب برای دانش آموزان، مانند نمایشگاه کتاب، برنامه هنری، و نمایش فیلم می‌تواند به رونق کتابخانه‌های آموزشی کمک کند.

۷. معلمان هر درس، کتاب‌های مناسب و مفید را در همان زمینه درسی به دانش آموزان معرفی نمایند و ساعتی را برای بازدید از کتابخانه و آشنایی با منابع آن در نظر بگیرند. برای کتابداران نیز دوره‌های کتابشناسی و آشنایی با نیازهای هر دوره سنی برگزار شود، تا با شناخت بیشتری از جامعه کتابخانه به ارائه خدمات امانت بپردازند.

منابع

۱. باب الحوائجی، فهمیه، نقش و اهمیت کتابخانه‌های آموزشی و رهنمودهایی برای کتابخانه‌های کودکان. تهران: پژوهش‌کنده تعلیم و تربیت، ۱۳۷۸.
۲. پاولر و نالد، روش‌های اساسی پژوهش برای کتابداران. ترجمه نجلا خری- تهران: مرکز انتشارات علمی دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۳۷۹.
۳. نیک، آنتونی. «نقش کتابداران آموزشی در فراهم نمودن شرایط برای ابداع و رشد فردی در کتابخانه‌های مدارس». ترجمه سیمین نیازی. گزیده مقالات ایفلا ۹۹ (پانکوک: ۲۸ اوت ۱۹۹۹). تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۰. ص ۲۶۸-۲۷۴.
۴. جوکار، عبدالرسول. «بررسی و ارزیابی وضع موجود کتابخانه‌های آموزشی شهر شیراز». مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز. دوره پانزدهم، او ۲ (پاییز و بهار ۱۳۷۴ و ۱۳۷۵).
۵. حسن پورگل میشی، پرویز. «بررسی وضعیت کتابخانه‌های دبیرستانی شهر مشهد». کتابداری و اطلاع‌رسانی، دوره دوم، ۲ (تابستان ۱۳۷۸). ۵۷-۷۶.
۶. خسروی، فریبرز. کتابخانه‌های آموزشی ایران. تهران:

- مؤسسه فرهنگی صالحین، ۱۳۷۳.
۷. سلطانی، پوری؛ راستین، فروردین. *اصلاحنامه کتابداری*.
ذیل «کتابخانه‌های آموزشگاهی».
۸. سلوکی، علی. «ارزیابی امکانات و خدمات اطلاع‌رسانی
آموزشگاه‌های محری نظام جدید آموزش متوسطه شهر تهران
و پیشنهادهایی برای بهینه‌سازی آن». پایان‌نامه کارشناسی ارشد
کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت
مدرس، ۱۳۷۵.
۹. شعبانی، احمد؛ فاضل، مرتضی. «مطالعات غیردرسی
دانش‌آموزان دوره متوسطه و شناسایی عوامل مؤثر بر آن از نظر
دانش‌آموزان شهرضا». *فصلنامه کتاب*، دوره سیزدهم، ۲ (تابستان
۱۳۸۱): ۴۷-۵۶.
۱۰. فصیحی، حمید. «بررسی و ارزیابی وضع موجود
کتابخانه‌های دبیرستانی شهر اصفهان». پایان‌نامه کارشناسی ارشد
کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه تهران،
۱۳۷۲.
۱۱. کمیل، اچ. سی. *توسعه نظام‌ها و خدمات کتابخانه‌های عمومی*.
ترجمه علی شکوتی، تهران: دبیرخانه هیئت امنای کتابخانه‌های
عمومی کشور، ۱۳۷۱.
۱۲. کولووژیسکا، جانویگا. «کتابخانه در نظام آموزش و پرورش
به عنوان کیفیت»، ترجمه ثریا قزل اییاق، *گزینه مقالات ایفلا ۹۶*
(چین: ۲۵-۳۱ اوت ۱۹۹۶)، تهران: کتابخانه ملی جمهوری
اسلامی ایران، ۱۳۷۶، ص ۲۷۸-۲۸۶.
۱۳. میگ، کیانگ بوان. «ملاحظاتی پیرامون چگونگی بهبود
و راهنمایی مطالعه‌های کودکان و نوجوانان». ترجمه مهدی داودی،
گزینه مقالات ایفلا ۹۶ (چین: ۲۵-۳۱ اوت ۱۹۹۶)، تهران: کتابخانه
ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۶، ص ۱۴۳-۱۶۹.

تاریخ دریافت: ۱۳۸۱/۴/۲۶